

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

מה תצעק אלי דבר אל בניי זיסעו

הלכה

במרה נצטוו על השבת

פרשת בשלח תשפ"א

שנה כ"ג - קובץ ט"ז [תשנ"ד]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

יעמדו על הברכה

המזכים את הרבים בהפצת תורתו
של מרן הגאב"ד שליט"א

השיעור השבועי מוקדש

לעילוי נשמת

חאי גברא רבא זיקירא

אציל רוח זעדין נפש

כביר מעש זרב פעלים

הרה"ח רבי יעקב דוב

בן הרה"ח ר' ישראל זצ"ל

ראזענבוים

ממאנסי ניו יורק

זיחי רצון שיחיו זכות הפצת התורה משיעור זה

לעילוי נשמתו ולזכרו הטחור

אשר מאז השתדך עם מרן שיבלחט"א

נקשרו בעבותות אהבת אמת

וחשתעשע בשיעור השבועי מדי שבוע בשבוע

גלב"ע בראש השנה לאילנות – ט"ז בשבט תש"פ

ת.ג.צ.ב.ה.

יעמדו על הברכה

המזכים את הרבים בהפצת תורתו
של מרן הגאב"ד שליט"א

השיעור השבועי מוקדש

לזכות רפואתה השלימה

של האשה החשובה

מרת מינדל בת חייה פייגע מירל

שחקב"ח יתמלא רחמים עליה להחלימה ולרפאותה
להחזיקה ולהחיותה וישלח לה מהרה רפואה שלימה מן השמים
רפואת הנפש ורפואת הגוף
השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן

ויחי רצון מלפני אבינו שבשמים
לרחם עלינו ועל פליטתנו ולמנוע מחשית ומגיפה מעלינו
ומעל כל עמו בית ישראל ונאמר אמן

הוקדש ע"י נכדה

חר"ר אריה צבי אייזנברג הי"ד

בונאס אייריס - ארגנטינה

פרשת בשלח

במרה נצטוו על השבת

"שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו" (שמות ט"ו כ"ה).

"במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינים" (רש"י עה"ת).

א

אם נצטוו במרה כדין ישראל

הנה מבואר מדברי רש"י דנצטוו על השבת במרה לפני מתן תורה, וכך מבואר בכמה מקומות בש"ס (שבת פ"ז ע"ב, סנהדרין נ"ו ע"ב והוריות ח' ע"ב).

ולכאורה קשה, דהלא נכרי שישבת חייב מיתה כדאיתא בסנהדרין (נ"ח ע"ב), והרי דעת רש"י (ע"ז ג' ע"א) דהאבות זורעם דין בן נח היה להם וז"ל "אברהם בן נח היה שלא היה בשעת מתן תורה", וכ"כ עוד שם (דף נ"א ע"א) דכל זמן שלא ניתנה תורה אף ישראל נקראו בני נח, וא"כ איך נצטוו על שמירת השבת במרה.

ומצינו לאחד הראשונים שעמד על שאלה זו, האור זרוע (הלכות ערב שבת סימן א') הקשה כן, וכתב: "מיהו י"ל דלסימן מילתא בעלמא איתמר, כי הלכותיה לא נאמרו כי אם בסיני".

ותמוה לכאורה מגמ' ערוכה בשבת (שם) שאמרו "אשבת אפקדו אתחומין לא אפקדו", שהרי בשבת נסעו מרפידים, הרי להדיא דציווי גמור נצטוו במרה אלא שלא נצטוו על התחומין אלא על המלאכות, וכך משמע מפשטיה דקרא בהמשך הפרשה כמ"ש רש"י (ט"ז כ"ב - כ"ח) כשירד המן ביום השישי לחם משנה ושאלו למשה מה יום מיומיים ונזכר משה שלא אמר להם מה שצוהו הקב"ה על השבת, והקב"ה הקפיד ואמר "עד אנה מאנתם" עי"ש, הרי שנצטוו במרה על שמירת השבת בהלכותיה.

וכך תמה אני אף על החתם סופר (בשבת שם) שכתב בשם ספר נחלת יעקב שלא נצטוו במרה אלא לעסוק בהלכותיה של שבת ולא לקיים מצוותיה וכמו לגבי פרה

במרה נצטוו על השבת

אדומה וכבר קדם להם המזרחי בפסוק דידן, אך גם זה תמוה מגוף הסוגיא דמוכח שם שנצטוו לקיים מצות השבת ולשומרה כמבואר.

והנראה בגוף הקושיא, דגם במה שנצטוו במרה דין ישראל עליהם, וכלשון חז"ל (בגמ' שם) "עשר מצוות נצטוו ישראל במרה", הרי לן דגם מה שנצטוו במרה כבר נצטוו בתורת ישראל, דמשעה שיצאו ממצרים לעבר הר סיני והקב"ה הוציאם גוי מקרב גוי, כבר התחיל בהם דין ישראל, והלא אף מצוות קידוש החודש וקרבת פסח נצטוו לפני מעמד הר סיני, ופשוט דהוי ככל המצוות שנצטוו בסיני. דהנה בגמ' (הוריות שם) איתא "איזה היא מצוה שנאמרה בתחלה הוי אומר זו עבודת כוכבים, והא אמר מר עשר מצוות נצטוו ישראל במרה", והקשו התוס' למה לא הקשו בגמ' ממילה ומשפיכות דמים, ותירצו "הכא נצטוו ישראל והתם בני נח". הרי לן להדיא דהמצוות שנצטוו במרה דין ישראל עליהם, וז"פ וברור.

ב

גר שמל ולא טבל בשמירת שבת

והנה בשו"ת בנין ציון (ח"א סימן צ"א) דן בפולמוס שהתעורר בירושלים עיה"ק בשנת תר"ח כאשר אחד הרבנים פסק לגר שמל ולא טבל שחייב הוא לחלל את השבת, משום שאמרו נכרי ששבת חייב מיתה, ויצאו כנגדו עוררין דמעולם לא שמענו שאסור לגר שמל ולא טבל לשמור שבת. וכתב הבנין ציון לחדש דכיון דבמרה נצטוו על השבת, והיה זה לאחר שמלו ולפני שטבלו יש ללמוד מזה דגר שמל ולא טבל מותר לו לשמור שבת ואינו בכלל נכרי ששבת שחייב מיתה, ואפשר דלא זו בלבד שמותר לו לשמור שבת אלא אף חייב הוא לשמור שבת.

ובביאור הדברים כתב דאפשר דכיון שנכנס לברית מילה חייב הוא אף בשבת דהוי ברית, עי"ש.

וכעין דבריו כתב גם באבני נזר (יו"ד ח"ב סימן שנ"א), ומאי דמספקא ליה לבנין ציון פשיטא ליה לאבני נזר, ולשיטתו אכן חייב הוא לשמור שבת שהרי במרה נצטוו על השבת, אלא שהוכיח מדברי הראשונים דפשוט דכיון שאינו גר עד שימול ויטבול אינו חייב לשמור כשבת. אך מאידך הביא מדברי הזהו"ק שבמרה נצטוו על השבת תיכף

במרה נצטוו על השבת

למילתן, ולהלכה נסתפק, דכיון שהזוהר לא נתגלה בימי הראשונים שמא יש לפסוק כהזוהר נגד דבריהם, עי"ש.

והנה לפי"ד האור זרוע שלא נצטוו במרה על שמירת השבת ממש ולא נאמר להם אלא לסימנא בעלמא, וכן לפי"ד האחרונים הנ"ל שלא נצטוו אלא לעסוק בהלכותיה אין להביא ראיה ממרה דמותר לו לשבות בין מילה לטבילה, אך לפי מה שנתבאר דבמרה נצטוו על שמירת השבת ככל הלכותיה, לכאורה נכונים דברי האחרונים הנ"ל.

אך באמת נראה דאין לדמות כלל גר שמל ולא טבל לבני ישראל במדבר, דאף שחז"ל דימו ביבמות (מ"ו ע"א) את תהליך הגירות ופרטיה לבני ישראל שנכנסו לברית במילה וטבילה, אין זה אלא דמיון כללי לענין יסודות הגרות והאופן שבו אדם נכנס לחסות תחת כנפי השכינה, דהיינו במילה טבילה והרצאת דמים, אבל אין לדמות גר שמל ולא טבל לאבותינו לפני הטבילה.

וע"כ שאין בזה דמיון כלל, ושאינו בני ישראל במדבר דמשעה שיצאו ממצרים לקבל את התורה כבר היה להם דין ישראל, וכמו שכתב רש"י ביבמות שם במה שלמד ר' אליעזר דגר שמל ולא טבל הוי גר מאבותינו שמלו ולא טבלו, וכתב רש"י "אבותינו שמלו כשיצאו ממצרים ויצאו מכלל בני נח לקבל התורה ולקבל פני שכינה", הרי לן דמשיצאו ממצרים לקבל התורה כבר יצאו מכלל בני נח, ולא מסתבר לומר דבזה גופא נחלקו ר"א וחכמים דלחכמים דאינו גר עד שימול ויטבול ה"נ לא יצאו מכלל ב"נ עד שטבלו לפני מתן תורה. אלא נראה דאף לחכמים יצאו מכלל ב"נ כשיצאו ממצרים ומלו, אלא דמ"מ אינו גר עד שיטבול דגם אבותינו לא נכנסו לברית שלמה לחסות תחת כנפי השכינה אלא משטבלו וקבלו תורה בסיני.

ויסוד הדבר, אף שלמדו חז"ל מאבותינו במדבר באיזה דרך הגר נכנס לברית ונכנס תחת כנפי השכינה, פשוט שאין דין עם ישראל במעמד הר סיני כדין כל גר שבא להתגייר, דמעמד הר סיני היה גירות של כל האומה כולה, ולפשטות דברי חז"ל כפה עליהם הר כגיגית, ובודאי לא נדרש מהם קבלת עול מצוות בפני בי"ד. וע"כ שאין בזה אלא דמיון כללי שלמדו חז"ל ברוח קדשם ולא דין גירות ממש. ומשום כך נראה פשוט לענ"ד שאין ללמוד מהם לדין גר שמל ולא טבל מה דינו לדורות עולם. כך נראה ברור ופשוט לענ"ד.

במרה נצטוו על השבת

ובעיקר השאלה בגר שמל ולא טבל אם מותר לו לשמור את השבת כבר כתבתי במנחת אשר בראשית (סי' י"ז אות ו') דמותר לו לשבות שבת וללמוד תורה, וכמבואר בתוס' ישנים (יבמות מ"ח ע"ב) דכיון שדעתו להתגייר מותר לו לשמור את השבת עי"ש. ועיין עוד במדרש (דברים רבה פרשה א' כ"א) "עכו"ם שישמור את השבת עד שלא קיבל עליו למול חייב מיתה", ומשמע דלאחר שקיבל עליו למול ולהתגייר כבר מותר לו לשמור את השבת אף שעדיין לא מל בפועל.

ויסוד הדבר, דכיון שרצונו לשמור את השבת כהכנה לכניסתו לברית ולקבל עול התורה אינו בכלל גוי ששבת, דאמרו חז"ל (במדרש שם) משל למלך ומטרונה יושבים ומשיחין זה עם זה מי שבא ומכניס עצמו ביניהם חייב מיתה, ונראה דרק גוי שישומר שבת כגוי חייב מיתה ולא בנכרי השומר שבת של ישראל דהיינו כהכנה לגרות וכדו', דכששומר שבת כהכנה ליהדות וכדי להרגיל את עצמו במצות השבת אינו זר במצות השבת, וכן נראה לגבי תינוק שנמצא במקום שמחצה ישראל ומחצה עכו"ם, דחייב בשבת מספק שמא ישראל הוא, ואף אם קמי שמיא גליא שנכרי הוא אינו בכלל "נכרי ששבת", דאינו שומר שבת אלא משום הצד שישראל הוא.

וכתבתי עוד במנחת אשר בראשית (סי' ט"ז) דכן הדבר גם לגבי נכרי שעסק בתורה חייב מיתה (כדאיתא בסנהדרין נ"ט ע"א), דבשעה שבא להתגייר מותר ללמוד תורה כמ"ש המהרש"א בשבת (ל"א ע"א), דרק כשלומד תורה בתור גוי חייב מיתה ולא כשבא להתגייר (אמנם הגרעק"א (שו"ת קמא סי' מ"א) חלק בזה על המהרש"א, והארכתי שם).

ג

אם נצטוו על פרטי המלאכות במרה

והנה כתב הפנים יפות בפרשת יתרו, דבמרה נצטוו רק על כללות מצות השבת ולא על פרטי המלאכות ואלה נמסרו רק בהר סיני ונרמזו באלה הדברים.

וצ"ב לדבריו, מה ענין כללות השבת שנצטוו במרה ומה כלול בה, ואפשר דבמרה נצטוו רק על מצות השביתה מהטורח והעמל, וכעין מש"כ הרמב"ן (ויקרא כ"ג כ"ד) בביאור מצות עשה דשבתון דיש להמנע מכל טורח ועמל, וכ"כ הריטב"א בשמו (ר"ה ל"ב ע"ב) כידוע, ומ"מ פשוט ליה דבמרה נצטוו על שמירת השבת ולא רק להתעסק

במרה נצטוו על השבת

בהלכותיה, וכ"ה בתוס' (שבת שם ד"ה כאשר צוך) שהקשו ממה שאמרו שם (קי"ח ע"ב) "אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה וכו'", והלא לא היתה זו שבת ראשונה כיון שנצטוו במרה, הרי שנקטו לדבר פשוט דבמרה נצטוו לשמור את השבת עי"ש.

והנה ל"ט מלאכות נלמדו ממלאכת המשכן, וצ"ע איך שמרו וידעו במרה מה הן ל"ט המלאכות כל זמן שלא נצטוו על עשיית המשכן, ולכאורה נראה מזה כמ"ש הפנים יפות דבמרה לא נצטוו אלא על כלליות ענין השביתה. אך באמת קשה גם על זה כנ"ל, מהא דשבת (פ"ז ע"ב) דהקשו מתחומין.

אך באמת קושיא זו גדולה אף לולי שנצטוו במרה, וזה מזמן נשאלתי ע"י אחת מנכדותיי בת העשר איך נצטוו ישראל על שמירת השבת בעשרת הדברות והלא לא למדו ל"ט מלאכות אלא ממלאכת המשכן כמבואר בשבת (מ"ט ע"ב), ועדיין לא נצטוו על עשיית המשכן.

וע"כ צ"ל דמ"מ קבלה היתה בידם מאבותיהם דהלא אברהם אבינו קיים כל התורה כולה אפילו עירוב תבשילין, ובודאי משה רבינו שקיבל תורה מפיו הגבורה נתגלו לו כל דיני התורה על פרטיהן ודקדוקיהן, אף שרק בהקמת המשכן יבינו את מקור המלאכות וענינם.

ומ"מ נראה דכשנצטוו על השבת בסיני מיד נצטוו על כל פרטיה ודקדוקיה מהלכה למשה מסיני אף שעדיין לא נצטוו על פרטי עשיית המשכן, וא"כ אפשר דה"ה במרה כבר נצטוו על ל"ט מלאכות שנמסרו למשה מהקב"ה, ומהיכי תיתי לחדש דבמרה נצטוו על הכלל ולא על הפרט.

וכעין זה נראה לדחות מש"כ הפני יהושע (שבת מ"ו ע"ב) לחדש דאף דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור משום דלא הוי מלאכת מחשבת, אין זה אלא פטור מעונש משום דקרא ד"כל העושה בו מלאכה יומת" איתקש למלאכת המשכן, אבל מ"מ איסור דאורייתא יש בו שהרי נצטוו במרה קודם ציווי המשכן, וכן נצטוו ב"לא תעשה כל מלאכה" במתן תורה לפני ציווי הקמת המשכן [ועי"ש שחזר בו משום שמצא ראייה דלר"ש משאצל"ג פטור לגמרי מה"ת ואין בו אלא איסור דרבנן]. ובאמת כל דבריו תמוהים דלא רק משאצל"ג פטור משום דלא הוי מלאכת מחשבת, אלא כל פטורי שבת שלא מצינו בשאר עבירות שבתורה, דהיינו כלאחר יד, מלאכה שאינה מתקיימת,

במרה נצטוו על השבת

מקלקל, לא אתעביד מחשבתו, כולם משום מלאכת מחשבת הם, ומבואר להדיא בכל מקום דאסורים רק מדרבנן וזפ"מ.

ולפי המבואר נראה, דבסיני בודאי נצטוו בכל פרטיה ודקדוקיה אף שעדיין לא נצטוו במלאכת המשכן, ואפשר דגם במרה כן, אף דבמרה אפשר דנצטוו ציווי כללי על ענין השביתה כמבואר, אך מ"מ לאחר מתן תורה אין הלכות השבת משום ציווי דמרה אלא משום ציווי דמתן תורה לפי פרטיה ודקדוקיה.

ובכלי חמדה להגרמ"ד פלורצקי זצ"ל (פרשת בשלח) כתב דבמרה נצטוו רק על אבות המלאכות ולא על התולדות. ובתוך דבריו כתב שזה עתה נדפס ספר צפנת פענח להגאון המובהק הגר"י מדאנינבערג [שם קדום לדווינסק] (הגאון מראגצ'וב) וכתב (פ"ז ה"ב מהל' שבת) שבסיני נצטוו רק על האבות ועל לא התולדות נצטוו אלא לאח"ז, ודחה דבריו דודאי מסתבר דבסיני נצטוו על כל הלכות שבת על פרטיהן ודקדוקיהן.

אך באמת תמה אני אף על דבריו כמו גם על דברי הפנים יפות, דמהי"ת לחדש שבמרה נצטוו על שמירת שבת לחצאין, ויש יותר מקום לומר שלא נצטוו כלל על שמירת שבת, אלא ללמוד הלכותיה, וכפי שמשמע קצת מלשון רש"י שניתנו להם כמה פרשיות להתעסק בהן, מלחדש שנצטוו על שמירת שבת לחצאין.

ד

בדברי הרמב"ן

ובאמת מצינו בזה דרך חדשה מאירת עינים בדברי רבינו הרמב"ן שכתב:

"ולשון רש"י שאמר 'פרשיות שיתעסקו בהם' משמע שהודיעם בחוקים ההם ולימד אותם, עתיד הקב"ה לצוות אתכם בכך על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה, והיה זה להרגילם במצוות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב, והוא הנסיון שאמר "ושם נסהו" (שמות ט"ו כ"ה), והודיעם שעוד יצוו במצוות" וכו'.

ויש לעיין בכונת הרמב"ן, דלכאורה תואמים דבריו את מש"כ החתם סופר בשם נחלת יעקב שהמצוות שניתנו במרה לא ניתנו אלא לעסוק בהלכותיהם ולא לשמור אותם בפועל.

במרה נצטוו על השבת

אך הדברים נסתרים מדברי חז"ל כנ"ל.

ונראה ברור בכוונתו, דאמנם נצטוו במרה על השבת בכל פרטיה ודקדוקיה וכפשטות הגמ' בשבת, אך לא היה בזה ציווי גמור בדרכי החיובים והעונשים, אלא כעין מתנה וזכות להרגילם במצוות ולזכותם לקיימם וכדרך שאברהם קיים כל התורה עד שלא ניתנה, וזה דקדק רש"י בלשונו שנתן להם מצוות שיתעסקו בהם. וכונת הדברים, שהקב"ה רצה לנסותם האם יקיימו את השבת כמי שאינם מצווים ועושים בשמחה ובטוב לבב, וכדרך שאברהם אבינו קיים כל התורה עד שלא ניתנה, וכדברי הכתוב "שם לו חק ומשפט ושם נסהו", ועוד רצה הקב"ה להרגילם במצוות, כדי שידעו לקיימם כאשר יצטוו לקיימם כחובה, והדברים ברורים ופשוטים.

ולפיכך הקשו בשבת (פ"ז ע"ב) מהא דויסעו מרפידיים, דא"א שכל כלל ישראל מרו פי הקב"ה ובראשם משה ואהרן, ודו"ק כי כ"ז פשוט וברור.

ה

האם נצטוו במרה או באלוש

והנה שוב בא לידי הספר הק' נחלת יעקב (הובאו דבריו לעיל אות א') וראיתי שכתב הדברים בשם הגאון בעל המשאת בנימין מגאוני קמאי, וכל דבריו בסוגיא זו (בפר' בשלח) מזוקקים שבעתיים, ומה שהקשינו עליו מדברי הגמ' בשבת פ"ז לק"מ, דכתב דבמרה לא נצטוו לשמור את השבת אלא לעסוק בהלכותיה, אך בפרשת המן כבר נצטוו לשומרה כדין ולכן שפיר הקשו מ"ויסעו מרפידיים" שנאמר לאחר פרשת המן עי"ש היטב בדבריו הנעימים.

ונגע בזה בשאלה גדולה.

דהנה במס' שבת (פ"ז ע"ב) פירשו את מה שכתוב בדברות השניות (דברים ה' י"ב) "שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלקיך", דכאשר צוך במרה, והקשו התוס' (שם ד"ה כאשר צוך) מנ"ל דכאשר צוך במרה ושמה הכונה למה שנצטוו בשבת באלוש בפרשת המן "את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו". ותירצו דגם במצות כבוד אב ואם כתיב כאשר צוך, ומסתבר דכשם ששם הכונה במרה כך גם במה דכתיב בשבת.

במרה נצטוו על השבת

ושוב הקשו במה שאמרו (שם קי"ח ע"ב) ד"אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון", והכונה למה שחיללו את השבת בירידת המן, ולמה קראו לשבת זו שבת ראשונה, והלא במרה נצטוו על השבת, והיא היתה שבת ראשונה, עי"ש.

ובאמת משמע מכמה מקומות שרק באלוש נצטוו על השבת, דהנה ממרה נסעו לאילם כמבואר בסוף פרק ט"ו, ומאילם נסעו אל אלוש, דכתיב (ט"ז א') "ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים", וממדבר סין נסעו לאלוש וכדכתיב (במדבר ל"ג י' – י"ג) "ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף. ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין. ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה. ויסעו מדפקה ויחנו באלוש".

ובסדר עולם רבתי (פ"ה) מצינו שביום ט"ז אייר "ומאילם נסעו לאלוש, שנאמר ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין (והוא אלוש) בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים, ואחד בשבת היה, הא למדנו שראש חדש אייר באחד בשבת היה, ועוד למדנו שהיו ישראל אוכלין מעוגה שהוציאו בידם ממצרים כל שלשים יום, ובו ביום כלתה, ולערב אכלו את השליו ולמשכים לקטו את המן, ובאלוש נתנה להם השבת, ושם עשו שבת ראשונה, שנאמר וישבתו העם ביום השבעי". ויש לתמוה דבאותו הפרק כתוב שבמרה ניתנו להם שבת ובאו"א ודינים. ובהגהות הגר"א (שם אות י"ג) כתב "ובאלוש ניתנה להם שבת. שמשא לא אמר להם עד שבאו לאלוש". וכונתו דבאמת נצטוו במרה אך כיון שמשא לא אמר להם הרי זה כאילו ניתנה להם שבת באלוש וזו היתה שבת ראשונה להם. ודוחק.

ובהגדה של פסח בפרק דיינו אומרים "אילו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו, אילו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו". הרי לנו שאכלו את המן לפני שנצטוו על השבת, וגם מזה משמע שעיקר הציווי על השבת היה בפרשת המן באלוש ולא במרה.

ובאמת מצינו בזה מחלוקת בירושלמי ביצה (ט' ע"ב) אם במרה ניתנה שבת או באלוש ניתנה שבת עי"ש.

אך לדברי הרמב"ן אין בזה בכל קושי' כי במרה לא נצטוו על השבת בציווי גמור אלא כמי שאינו מצווה ועושה אבל באלוש נתחייבו בשמירת השבת ממש. ודו"ק בכ"ז.

במרה נצטוו על השבת

והנה במכילתא (פרשת בשלח מסכתא דויסע פרשה ד') איתא:

"ויאמר משה אכלוהו היום רבי יהושע אומר אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקדוש ברוך הוא לתת לכם שלשה מועדות".

ועוד איתא שם (פרשה ה'):

"ראו כי ה' נתן לכם השבת, אמר להם משה לישראל הזהרו כי ה' נתן לכם את השבת שתשמרוה".

ולכאורה תימה דהלא כבר מאתמול ביום הששי צוה אותם על השבת ואמר להם אם תזכו לשמור את השבת וכו'.

ולדברי הרמב"ן הדברים נפלאים דבאמת לא צוה אותם על השבת אלא כמי שאינו מצווה, ולא אמר אלא אם "אם תזכו לשמור את השבת" עתיד הקב"ה לתת לכם מתנות וסגולות נפלאות, ורק למחרת אמר להם להזהר בשמירת השבת.

והנצי"ב בפירושו למכילתא ברכת הנציב כבר פירש את דברי המכילתא לפי דברי הרמב"ן דרק באלוש נצטוו בחיוב, ובמהדורא בתרא שם הוסיף עוד דברים נפלאים, עי"ש.

ו

בדברי האור זרוע

והנה אחרי כותבי כל זאת עיינתי שוב בדברי האור זרוע משום חומר הקושיא מדברי הגמ' בשבת, וראיתי שעדיין צריך לי עיון בכונתו, דבאור זרוע השתית קושיתו על מה דכל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנתה בסיני לזה ולזה נאמרה (כדאיתא בסנהדרין נ"ט ע"א), וא"כ מצות השבת גם בני נח נצטוו בה ואיך אמרו נכרי שישבת חייב מיתה, ועל קושיא זו כתב שם בתשובתו:

"מיהו י"ל דלסימן מילתא בעלמא איתמר כי הלכותיה לא נאמרו כ"א בסיני והכי אמרינן התם גבי מילה ושאר מצוות" עכ"ל.

במרה נצטוו על השבת

ולכאורה נראה כונתו, כמו שאמרו בסנהדרין שם לגבי מילה דלא חזרה ונשנתה בסיני אלא לחדש הלכותיה, ולכן הוי כלא נשנתה ולישראל נאמרה ולא לבני נח, וכך גם במצות השבת, תחילת ציוויה במרה אלא שחזרה ונשנתה בסיני להלכותיה, ומשום כך עכו"ם פטורים מן השבת. ולפי"ז ברור דכונתו דבודאי נצטוו במרה לשמור את השבת, אלא שהלכותיה לא נאמרו, וחזרה ונשנתה להלכותיה, אך באמת נצטוו בני"י על השבת במרה. אך עדיין צ"ע אם הלכותיה לא ניתנו עד לסיני במה נצטוו במרה, כנ"ל. וגם צ"ע בכונתו במה שכתב דלסימן בעלמא איתמר.

ואפשר שגם כוונת האור זרוע כדברי הרמב"ן, דלא נצטוו במרה בציווי גמור אלא לסימנא בעלמא שיקבלוה בשמחה, אבל חיובה ובהלכותיה לא ניתנו אלא בסיני. ועדיין צ"ע.

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

"ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'... ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם. ה' ילחם לכם ואתם תחרשו. ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה" (שמות פרק י"ד פסוק י" – ט"ז).

ראו רבים וגם תמהו, הלא אומנות אבותינו בידינו וכך נצטוינו, לזעוק אל ה' בשעת צרה וצוקה, להתנפל לפניו בתחנון ובתפלה ובצעקה, ומה זה שאמר ה' למשה "מה תצעק אלי".

אלא שיש ונגזרה גזירה, ואין לבטלה בכל כח שבעולם ואף לא בכח התפילה כי אם בכל הבטחון בלבד. וכך היה בשעה שעמדו ישראל על הים.

וכך כתב בנפש החיים (שער א' פרק ט'):

"ובעת קריעת ים סוף אמר הוא יתברך 'מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו' (שמות י"ד ט"ו) ר"ל דבדידהו תליא מילתא שאם המה יהיו בתוקף האמונה והבטחון ויסעו הלוך ונסוע אל הים סמוך לבם לא יירא מעצם בטחונם שודאי יקרע לפניהם, ואז יגרמו עי"ז התעוררות למעלה שיעשה להם נס ויקרע לפניהם".

וכך שמעתי ממו"ר כ"ק בעל הדברי יציב זצ"ל בשם הרה"ק ר' פנחס מקוריץ, והדברים היו רגילים על לשונו תדיר.

וכבר קדמם באור החיים וכתב בזב ביאור נפלא (שמות י"ד ט"ו):

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

"מה תצעק אלי פירוש כי אין הדבר תלוי בידי הגם שאני חפץ עשות נס כיון שהם אינם ראוים מדת הדין מונעת ואין כח ברחמים כנגד מדת הדין המונעת, ואמר אליו דבר אל בני ישראל פירוש זאת העצה היעוצה להגביר צד החסד והרחמים דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל לבם ויסעו אל הים קודם שיחלק על סמך הבטחון כי אני אעשה להם נס ובאמצעות זה תתגבר הרחמים".

ומעל כולם הלא סוד זה נתגלה בזוהר הק' (ח"ב נ"ב ע"ב):

"א"ר יהודה א"ר יצחק פרעה חכים מכל חרשוי הוה ובכל אינון כתרין ובכל אינון ידיען אסתכל ובכל סטרא דלהון לא חמא פורקנא דלהון ישראל ולא הוה תלי בחד מנייהו, ועוד דהא בכלהו קשירו קשרא עלייהו דישראל ופרעה לא סבר דאית קשרא אחרא דמהימנותא דאיהו שליט על כלא, ועל דא הוה אתקיף לביה".

פרעה מכשף היה, וידע שאין לישראל תקומה ותקווה. כל הדרכים נסתממו וכל השערים ננעלו בפניהם. בטוח היה בנצחוננו וכך העלה באצטגנוניו. אך לא ידע הוא את סוד האמונה, ולא ידע שהבוטח בה' חסד יסובבנו אף אם כל שאר הסגולות והעצות פג כוחם, והוא שאמר הקב"ה למשה רעיא מהימנא "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו".

ונראה עוד דכל עשרת המכות על נסיהן ונפלאותיהן הכנה והכשר היו לנסיון הגדול ולישועה הגדולה של קריעת ים סוף, דכבר ביארתי במק"א דכונה כפולה ומוכפלת היה בעשרת המכות וכדברי הכתוב (שמות י' ב') "למען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתים במ". מחד היו המכות עונש לפרעה ומצרים שציערו את ישראל ארבע מאות שנים, ומאידך היו המכות לאות ולמופת לבני ישראל שהקב"ה לבדו שליט בעליונים ובתחתונים ואין עוד מלבדו.

וכבר ביארו הקדמונים בחכמתו העמוקה של רבי יהודה שהיה נותן

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב, דעשרת המכות חלוקות לשלש חלוקות, שלשת הראשונים, דם צפרע וכנים היו בעפר הארץ ומי הים שהם הדרגה הנמוכה של הבריאה. המכות האמצעיות ערוב דבר ושחין היו באדם ובבעלי החיים שהן למעלה מדרגת הארץ, וארבעת האחרונים היו בגרמי השמים, ברוחות השמים שהביאו את הארבה ממרחק, בברד שניתך ארצה, וליקוי המאורות במכת החושך, ומעל כולם מכת בכורות שהיתה בנפש האדם.

וכל זאת לגלות ולהודיע שאלקי השמים הוא אלקי הארץ ובורא שמים הוא יוצר האדם, והוא לבדו תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם, אין עוד מלבדו ואפס זולתו.

ורק בכח אמונה זו באו ישראל בתוך הים בחרבה וזכו לנס קריעת ים סוף.

ב

איתא במכילתא (בשלח ריש פרשה ג):

"ר' אליעזר אומר, אמר הקב"ה למשה משה בני נתונים בצרה הים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה. מה תצעק אלי, שהיה (ר' אליעזר) אומר יש שעה להאריך ויש שעה לקצר, "א-ל נא רפא נא לה" – הרי זה לקצר, "ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום" – הרי זה להאריך".

וכעין זה בספרי סו"פ בהעלותך:

"שאלו תלמידיו את ר' אליעזר עד כמה יאריך אדם בתפילתו, אמר להם: אל יאריך יותר ממשה, שנאמר: "ואתנפל לפני ה' כראשונה את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה", ועד כמה יקצר בתפילה, אמר להם: אל יקצר יותר ממשה, שנאמר: "א-ל נא רפא נא לה", יש שעה לקצר ויש שעה להאריך".

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

וע"ע כע"ז בברכות ל"ד ע"א.

והנה חז"ל לא פתחו לנו שערי אורה לדעת עת וזמן לכל חפץ, עת להאריך ועת לקצר, ולא נגלו לנו תעלומות חכמה לדעת מדוע משה רבינו לפעמים האריך ולפעמים קיצר.

ולפי המבואר בדבריהם של שלשה גדולי עולם, ודברי הזוהר הנ"ל דבכח הביטחון להשלים את כח התפילה (וכבר הארכתי במקום אחר לבאר (לעיל מאמר ה') דכח הביטחון יש בו כדי להגן על הבוטח ולהבטיח שהקב"ה ימלא בטחונו וכדכתיב (תהלים ל"ב, י'): "הבוטח בה' חסד יסובבנו"). וביאור הדבר, דהלא כל כח התפילה אינו אלא בכך שע"י תפלתו גורם האדם לפתוח לעצמו את שערי השפע בריבוי הרחמים והחסד, ו"ברכה" נגזרת מלשון "בריכה" ו"ריבוי" כמ"ש הרשב"א (בשו"ת ח"ה סי' נ"א) ושפע זה מתרבה ויורד גם בכח מצות הביטחון.

ואפשר דמשום כך כאשר התפלל משה לרפואתה של מרים - שהיתה צדקת גמורה ומסתמא עז היה בטחונה בהקב"ה הרופא כל בשר ומפליא לעשות - לא האריך בתפילתו אלא קיצר עד למאוד. אך כאשר התפלל על בני ישראל לאחר חטא העגל, שהקב"ה ימחל לעוונם ולא היתה אצלם השלמת הביטחון במקום התפילה, ראה משה, רעיא מהימנא, צורך להתנפל לפני ה' ולהאריך בתפלה.

ולפי זה מובן שאמר הקב"ה לישראל: "מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו" ואם יסעו בני ישראל לתוך הים ויכנסו לתהומות ויבטחו באביהם שבשמים שיציל ויושיע משבולת מים רבים, אזי בכח הביטחון ינצלו אף במיעוט תפילה.

ואפשר לומר עוד, דבאמת לא היו בני ישראל ראויים להיגאל, משום חסרון אמונה שבהם, דהלא טענו כנגד משה: "המבלי אין קברים במצרים", ונזקקו לתשובת המשקל ולחיזוק במידת האמונה והבטחון כדי שיהיו ראויים להיגאל.

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

וזה שאמר הקב"ה למשה: "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו",
וכאשר יכנסו לתוך הים ויבטחו בקב"ה שיצילם, בכך תגדל זכותם ויתקנו
את אשר עוותו ויהיו ראויים לנס.

[מנחת אשר אמונה ובטחון מאמר ט"ז]

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

